

Um farvegi Jökulsár á Breiðamerkursandi á síðustu öldum

Snævarr Guðmundsson^{1*} og Helgi Björnsson²

¹South East Iceland Nature Research Center, Nýsheimar, Litlubrú 2, IS-780 Höfn í Hornafirði, Iceland

²Institute of Earth Sciences, University of Iceland, Askja, Sturlugata 7, IS-101 Reykjavík, Iceland

*Corresponding author: snævarr@nattsai.is; <https://doi.org/10.33799/jokull2020.70.119>

Abstract — *Jökulsá á Breiðamerkursandi er á meðal vatnsmestu vatnsfalla á Íslandi. Á meðan sandar á Suðausturlandi voru einungis reiðfærir og stórvötn öll óbrúuð, þótti Jökulsá á meðal illfærustu straumvatna landsins. Áður en áin gróf sig í stöðugan stökk á fjórða áratug 20. aldar átti hún til að flæmast um á sandinum, ýmist í mörgum álum eða falla fram í fáum strammiklum kvíslum. Sumir hinna gömlu farvega sjást enn báðum megin við núverandi farveg Jökulsár. Með nákvæmum kortum af Breiðamerkursandi má rekja legu þeirra víða um sandinn og út frá rituðum heimildum hvenær áin rann í þeim. Í þessari grein drögum við saman þennan fróðleik um farvegi Jökulsár á Breiðamerkursandi og kynnum kort sem sýnir hvar áin rann á ýmsum tímum á 19. og 20. öld.*

INNGANGUR

Jökulsá á Breiðamerkursandi streymir úr Jökulsárlóni og er á meðal vatnsmestu vatnsfalla á Íslandi. Meðalrennsli hennar er áætlað ~250-300 m³/s en getur orðið tvöfalt meira í hámarki (Andri Gunnarsson, óbirt gögn, tölvuskeyti 26. nóv. 2019). Munar þá miklu að sjávarfalla gætir í lóninu og að innstreymi og útstreymi er blandað sjó. Saltvatnið – sjórinn – nær til jökulsins og flýtir fyrir bráðnun og kelfingu hans. Sjávarfalla tók að gæta í allri ánni um 1950 en þó kom fyrir að sjór náði jökulsporði í stórstraumsflóðum, allt frá 1936/37 (Flosi Björnsson 1993). Áin er stysta jökulá landsins, en núverandi farvegur frá Jökulsárlóni til sjávar er um 0,6 km langur. Jökulsá hefur runnið í honum frá því fyrir miðja 20. öld en var farin að móta þennan stökk á seinni hluta 19. aldar. Yfir ána var byggð brú árið 1967 (1. mynd).

Ýmislegt hefur verið sagt um Jökulsá og Jökulsárlón í rituðu máli en hér er einungis tíundað fræðilegt efni sem hefur birtst á síðustu áratugum. Af því skal nefna Price og Howarth (1970), Price (1982), Boulton, Harris og Jarvis (1982), Halínu Bogadóttur o.fl. (1986), Boulton, Thors og Jarvis (1988), Skúla

Víkingsson (1991), Helga Björnsson, Finn Pálsson og Magnús Tuma Guðmundsson (1992), Flosa Björnsson (1993, 1996, 1998), Helga Björnsson (1996, 1998, 2009), Helga Björnsson, Finn Pálsson og Eyjólf Magnússon (1999), Evans og Twigg (2000, 2002), Helga Björnsson, Finn Pálsson og Sverri Guðmundsson (2001), Helga Björnsson o.fl. (2003), Helga Jóhannesson, Sigurð Sigurðarson og Gísli Viggósson (2005), Nick, van der Kwast, og Oerlemans (2007), Guérin o.fl. (2010), Schomacker (2010), Helgu Luciu Bergsdóttir (2012), Boeckel (2015), Sindra S. Jónsson (2016), Snævarr Guðmundsson og Helga Björnsson (2016), Snævarr Guðmundsson, Helga Björnsson og Finn Pálsson (2017) og Snævarr Guðmundsson o.fl. (2020). Í þessum greinum og bókum er framvindu breytinga á Breiðamerkurjökli, framhlaupum, Breiðamerkursandi, Jökulsárlóni og Jökulsá gerð ýmis skil. Hér verður fjallað um kort af misgömlum farvegum Jökulsár á Breiðamerkursandi, frá síðustu öldum.

Þegar litast er um blasa við þurrir farvegir beggja vegna árinna sem eru vitnisburður um að hún flæmdist um aurana, eins og títt er um jökulár. Þær bera með sér framburðarset, og þegar vatnsstraumurinn veikist fellur það til botns. Setið hleður undir þær